

Knygų lentynoje

VISA APIMANTI POLITINĖS ATMINTIES REKONSTRUKCIJA?

Rec.: *Justinas Dementavičius, Tarp ūkininko ir piliečio: modernėjančios Lietuvos politinės minties istorija, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2015.*

Justino Dementavičiaus monografija „Tarp ūkininko ir piliečio“ gali tapti naujo Lietuvos politinės idėjų istorijos tyrimų etapo pradžia. Nors įprasta kalbėti apie politikos raidą, bet vis dar retas istorikas ar politologas imasi nagrinėti jau (beveik) išnykusias politines idėjas, o dar retesnis siekia apimti ne vieną kurią partiją, grupę, ideologiją ar kurį nors laikotarpį, o visą Lietuvos istoriją.

Arčiausiai tokio bandymo, matyt, buvo Česlovo Laurinavičiaus sudaryta straipsnių rinktinė „Epochas jungiantis nacionalizmas: tautos (de)konstravimas tarpukario, sovietmečio ir posovietmečio Lietuvoje“, tačiau ši studija siauresnė tiek temų, tiek tiriamo laikotarpio atžvilgiu. Justinas Dementavičius monografijoje renkami aptarti „valstybės“ ir kitas politinį krūvį turinčias sąvokas, daug mažiau dėmesio skirdamas dažnam istoriografijoje „tautos“ tyrinėjimui. Monografija apima XIX ir XX a. – nuo Simono Daukanto iki Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. O tai yra tikrai didelis užmojis, neturintis rimtų analogų. Be to, autorius sėkmingai įrodo, kad tai aktualu studija, svarbi tiek politinei kairei, tiek dešinei: mat realistinis ir adekvatus praeities ištakų įvertinimas, išvengiant aklo didžiavimosi praeitimi ar bėgimo nuo tariamai gėdingos socialistinės

istorijos, vis dar yra retas. Tik teisingo santykio su politine praeitimi sukūrimas, konstruojant tvirtą politinę partijos atmintį, gali užtikrinti rimtą, tradicija besiremiančią politinę jėgą.

Autorius, pradėdamas knygą, pabrėžia, kad tai yra dviejų darbų sintezė: monografiją sudaro ne tik 2012 m. apginta disertacija „Valstybės samprata Lietuvoje: modernios lietuviškos politinės minties ištakos ir raida“, bet ir 2013–2015 m. vykdytas podoktorantūros projektas „Modernios lietuviškos politinės minties transformacijos: problemos, tekstai ir kontekstai“. Tai nulemia veikalo orientaciją į tarpukario laikotarpį, šio meto politinės minties tekstams ne tik skiriama daugiausia puslapių, bet ir skyreliai yra išsamiausi, labiausiai struktūruoti. Antra vertus, transformacijų motyvas irgi ryškus – autorius stengiasi parodyti pagrindinius sąvokų ir idėjų pokyčius, ypač daug dėmesio teikdamas „valstybės“ ir jos sinonimų genezei, esminiams politinio mąstymo pokyčiams po Antrojo pasaulinio karo.

Nors iškeliami daug uždavinių, tiek pasiūduodžiant dėl daugybės tyrimo metu iškilusių problemų darbo įvade, tiek pagrindžiant metodologiją, tiek analizuojant paskiras knygos temas, pagrindine intencija įvardijamas bandymas „į Lietuvos politinę mintį pažvelgti kaip

į įdomų ir atidesnio žvilgsnio reikalaujantį objektą“ (p. 18). Ši intencija dar papildoma polemisku teiginiu: noru įrodyti, kad „privaloma kalbėti apie kur kas ilgesnę modernią politinio mąstymo tradiciją“ (p. 19). Bandydamas pasiekti šiuos tikslus, autorius plėtoja tris teiginius: 1) politinės minties nuostatos yra įvairios ir neredukuotinos į dvi priešiškas stovyklas; 2) ūkiškumo ir pilietiškumo politinės kategorijos yra susipynusios ir abi aptinkamos beveik visu tiriamu laikotarpiu; 3) lietuviška politinė mintis yra susipynusi su europietiškąja, todėl turi būti apmąstoma plačiame užsienio literatūros kontekste.

Būtina pabrėžti, kad, nepaisydamas šitokio tarptautiškumo prielaidos, autorius lietuviška mintimi laiko tik lietuvių kalba užrašytus tekstus, tokiu atveju neįtraukiamas Adomo Mickevičiaus ir kitų lenkiškai rašiusių romantikų indėlis, taip pat orientuojamasi į vadinamąją „politinės minties modernizaciją“, kuri, kaip teigiama, prasidėjo XIX a. Jos metu ūkiškoji tapatybė buvo papildyta etnine tautine ir politine pilietine savivoka. Su šia įvairiais kriterijais įvertinta modernizacijos pradžia yra siejami būtent Simono Daukanto raštai. Antra vertus, nuoroda į politinės minties tradiciją knygą smarkiai susiaurina ir politinės minties įvairovės požiūriu – visiškai neminimi, tarkime, Juozapas Albinas Herbačiauskas ir panašiai Abiejų Tautų Respublikos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) tradiciją bandę atgaivinti autoriai, manyčiau, turėję šios tokios įtakos ir vėlesnei politikos raidai. Mykolas Riomeris pateikiamas kaip išimtinai liaudininkų demokratų srovės atstovas.

Be to, autorius politinę mintį nuo „Aušros“ iki Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio (LPS) sieja daugiausia su periodiniais leidiniais, organizacijomis, nemano, kad galima kalbėti apie paskirų asmenybių politines idėjas, nesiejant jų su realiai egzistavusiomis partijomis, pasaulėžiūromis, ideologijomis. Taip, žinoma,

užtikrinamas minėtos tradicijos tęstinumas ir todėl galima tvirtinti, kad Justinas Dementavičius išsikeltus siekius įgyvendina, o minėtus teiginius apgina. Pristatomas tikrai platesnis politinės minties laukas nei tik komunistinė ir antikomunistinė srovės, nesvarbu, apie kurį laikotarpį kalbėtume. Ūkiškumo samprata atsirado XIX a. pirmoje pusėje, bent jau katalikiška forma iš dalies atsikartoja ir egzodo politinėse idėjose (referuojant į paskutinius Seimo rinkimus, matyt, neišnyko ir šiandienėje Lietuvoje). Užsienio šalių kontekstai tvarkingai pateikiami kone kiekviename knygos skyriuje.

Itin plačiai pristatyta ir motyvuotai argumentuota monografijoje yra metodologija. Autorius teigia, kad savo darbe atlieka hermeneutinę rekonstrukciją, o naudojami trimis skirtingomis metodologinėmis traktuotėmis: idėjų istorija, sąvokų istorija ir politiško istorija. Visa tai glaudžiai susiejama su tyrimo objektu ir pateikiami trys šių traktuotėlių pranašumai: analizuojami tekstai laikomi lygiaverčiais politiniam veiksmui, išryškinamas idėjų kontekstas ir visos trys traktuotės daug dėmesio skiria minties ir idėjų kaitai bei tos kaitos priežastims (p. 22–32).

Metodologijos vieta tyrime yra gana su-reikšminga ir argumentacija įtikinanti, tačiau dera pasakyti, kad, nepaisant visų trijų prieigų pristatymo, knygoje daugiausia taikomas idėjų istorijos metodas, kurį autorius apibūdina kaip „deskriptyvią pažintinę programą, artimą „tradicinei“ istorijai, bet akcentuojančią kalbines praktikas“ (p. 25). Sąvokų istorija dažniausiai išnyra autoriui detaliau apibrėžiant „valstybės“ ir panašias sąvokas, kurios pasitaiko ne kiekviename puslapyje. Su idėjų istorijos taikymu susijusios ir kelios esminės nurodytos problemos: viena vertus, politinė mintis gali būti suvokiama kaip viskas nuo politinių programų iki romanų. Kita vertus, nuolat iškyla minties ir praktikos santykis ir idėjų poveikimo klausimas, kurio idėjų istorija nėra pajėgi iki galo

nustatyti, atsekti. Justinas Dementavičius, siekdamas išvengti šių į chaosą vedančių motyvų, priima kaip dogmą mintį, kad „veiksmo negalima atskirti nuo idėjos, kuri pirmiausia reiškiasi kaip ištara“ (p. 31). Antra, teigia, kad renkasi tik svarbiausius lietuviškos politinės minties tekstus, kuriuos pavadina korpusu. Todėl šalia metodo būtina paminėti šaltinių atranką: tai daugiausia kanono suformuotas svarbiausių autorių ir tekstų sąrašas, kurį sudaro rečiau aptinkami panašiuose tyrimuose tekstai (pvz., tautininkų srovė tai ne vien Antanas Smetona ir Izidorius Tamošaitis, bet ir Povilas Jakas, Juozas Tomkus). Beje, tiek politinių programų, tiek romanų analizės monografijoje beveik nėra, prie grožinės literatūros priartėja tik Simono Daukanto ir Motiejaus Valančiaus knygos, o daugiausia dėmesio skiriama įvairiems straipsniams iš to meto periodikos.

Istoriografijos autorius nusprendė nepristatyti įvadinėje dalyje ir ją nukėlė į visų skyrių pradžią, teigdamas, jog taip yra gerokai patogiau. Iš dalies sutikčiau, kad aptarimas pradžioje nereikalingai apkrautų įvadą, tačiau taip išskaidžius iš karto į akis krinta tyrimo nevienalytiškumas, pavyzdžiui, „Aušros“, „Varpo“ ir „Tėvynės sargo“ istoriografijos beveik nėra, o Simono Daukanto ir katalikiškos srovės istoriografiniams kontekstams skiriama gana daug dėmesio.

Šalia istoriografijos paminėtini ir išsamūs Europos ir Rusijos idėjiniai kontekstai, kurie pagilina ir papildo bendrą pasaulėžiūros ar asmens idėjų supratimą. Atskirai paminėtini Simono Daukanto ir liaudininkų demokratų srovei aptarti skirti kontekstai, mat jie knygoje išsamiausi ir vertingiausi – skyriai tampa vertingi mažų mažiausiai dėl kruopštaus kontekstų nustatymo. Beje, jau seniau žinota informacija papildoma svarbiomis autoriaus išvalgomis. Pavyzdžiui, teigiama: „<...> vokiškojo ir anksatyvojo itališkojo romantizmo įspaudai Daukanto kūrinuose yra gana ryškūs ir leidžia geriau perprasti jo plėtojamą istorijos tezių logiką“

(p. 53). Pagrindiniu kontekstu čia laikomas ne pats didžiausias romantikas Giambattista Vico ir „Naujojo mokslo“ tezių pagrindu interpretuojama Lietuvos istorijos tėvo kūryba. Iš tokio požiūrio kyla pastebėjimas, kad: „Daukanto dėmesys lietuvių dainoms ir liaudies kultūrai yra ne sentimentalus romantiškas žavėjimasis, bet mokslinė programa, siekiant iki smulkmenų aprašyti unikalią ikiprozišką lietuvių kultūrą“ (p. 53). Ši mintis parodo originalią autoriaus laikyseną – Daukantas priskiriamas greičiau Apšvietos epochos programai, taip pakeičiamas įprastas Daukanto idealisto, romantiko, siekusio lietuvių tautos išvadavimo, įvaizdis.

Svarbu atkreipti dėmesį ir į monografijos stilių ir darbo struktūrą, nes Dementavičius įvadinėje darbo dalyje linkęs pašmaikštauti ir vartoja vietomis žurnalistinį stilių primenančią retoriką. Tarkime, vieną pastraipą jis pradeda: „Skaitytojas, regintis, kad skaito jau paskutinę įvado pastraipą, galėjo pastebėti, kad čia nepateikiama naudotos literatūros ar šaltinių apžvalga“ (p. 35). Toks rašymas iš tiesų yra kiek apgaulingas, nes toliau tokių šypsnį keliančių pasąžų beveik neaptinkame ir dėstymas tampa išimtinai tankus akademinis, reikalaujantis dėmesio, nuolatinių pakartotinių perskaitymų. Sakyčiau, kad stilius net kiek per sudėtingas rečiau akademinę literatūrą skaitančiai auditorijai. Be to, knyga yra padalyta į tris dalis ir devynis skyrius, o kiekviena dalis pradedama nuo kelių puslapių esė, kurios, kaip teigia autorius, yra reikalingos, kad „pats skaitymas neprailgtų“ (p. 35). Šios esė taip pat rašomos sąlyginai laisvesniu stiliumi, jose daromos drąsesnės interpretacijos, vaizdingesnė jų kalba, jos labai ryškiai kontrastuoja su vėlesniu tekstu, tačiau savo funkciją dažniausiai atlieka – ne tiek pailsina skaitytoją, kiek nubrėžia tam tikrą horizontą toliau besiplėtojančiai temai, o tai tikrai palengvina knygos supratimą.

Nepaisant knygos vertės ir aiškumo, galima pastebėti mažiausiai diskusiniais pavadintinų

teiginių, kuriais galima bent iš dalies suabejoti. Štai autoriaus pasirinktas pradinis taškas Simonas Daukantas, nors yra bene išsamiausiai ir įvairiapusiškiausiai pristatomas knygos personažas, jau nuo pirmų puslapių atsiduria tarp dviejų ugnių. Iš vienos pusės, autorius pažymi, kad tai joks ne politinis filosofas ar ideologas, taip pat kad jo idėjos nėra neoriginalios; pagrindinis savitumas tėra rašymas lietuvių kalba (p. 40–43). Kita vertus, jis laikomas vertingu daugiausia „dėl to, jog lietuvių politinėje saviemonėje formavo ūkininkišką politinės erdvės sampratą“ (p. 44). Vadinasi, pats Daukantas nieko bendro su politika kaip ir neturėjo, tačiau vėliau buvo perskaitytas kaip politiškas dėl to, kad rašė lietuviškai ir rašydamas minėjo ūkį. Šioji priešprieša dar išryškėja, siejant Daukantą su jau minėtu Apšvietos siekiu tik aprašyti tautą ir kartu teigiant, kad „modernus, politinės istorijos pasakojimas yra plėtojamas Daukanto darbuose“ (p. 55). Rutuliodamas pastarąjį teiginį apie modernumą, autorius net ima svarstyti apie Daukanto politinio nacionalizmo tipą, nors vėliau iš dalies paneigia tokį svarstymą, primindamas, kad šis „praktiškai nekalba apie valstybę“ (p. 60). Toks svyravimas ir politiškumo ieškojimas su didelėmis išlygomis atsispindi ir esminiuose atradimuose. Rašoma: „Tauta iškyla kaip savarankiškas istorijos subjektas, kuris turi bendrų kultūrinių bruožų, veikia laike ir erdvėje, tačiau dar nėra sąmoningas politinės tvarkos steigėjas“ (p. 61). Galima klausti: ar tokiu atveju visiškai bet koks istorinis pasakojimas, kuriame veikėjas yra ne vienas žmogus, o grupė, turinti apibrėžtus bruožus, savaime tampa politiniu? Gal nebūtinai tai turi būti istorija? Akivaizdu, kad įtraukti Daukantą, atsižvelgiant į lietuviškos politinės minties raidą, yra kone būtina, tačiau kartu tokia argumentacija leistų pradėti politinės minties pradžią jei ne nuo Martyno Mažvydo, tai tikrai nuo Kristijono Donelaičio.

Motiejaus Valančiaus atvejis iš tiesų yra panašus į Daukanto – perskaitant jį katalikiškuose kontekstuose, politizuojant ganytojiškus laiškus ir kitus tekstus, gaunamas unikalus atvejis: „<...> greta Daukanto laisvo lietuvių ūkininkiškumo, Valančius reprezentuoja kitą, ryškų ir neabejotinai įtakingą, lietuviškosios politinės minties polių – XIX a. katalikiškąją politinę mintį“ (p. 91). Ši pozicija, autoriaus teigimu, išreiškiama trimis idėjomis: kad prigimtinė socialinė tvarka yra pirmesnė už teoriškai sukurtą, kad egzistuoja prieštaravimas tarp pagarbos pasaulietinei valdžiai ir faktinio jos veiklos ir Bažnyčios tikslų neatitikimo, kad Valančius kėlė modernios valstybės idėją, į ją kaip esminį dėmenį įtraukdamas katalikiškumą. Dementavičius vėlgi sąžiningai pritaria Juozui Ambrazevičiui-Brazaičiui, kad Valančius nei apie politiką, nei apie tautiškumą nekalbėjo, be to, kad tai iš esmės Apšvietos ir romantizmo įtampoje suformuota asmenybė, mažai ką bendro turinti su nacionalizmu, tačiau užsiėmusi politine veikla: „Kaip ir Daukanto, Valančiaus politinės, moralinės ir teisinės sistemos supratimą, viena vertus, formavo tuo metu besibaigiančios Apšvietos ir kylančio romantizmo ideologinė įtampa, o kita vertus – praktiniai politiniai Rusijos kelti iššūkiai“ (p. 77). Toks autoriaus požiūris yra originalus ir vertas dėmesio – Valančius pateikiamas kaip savotiškas krikdemų protėvis, idėja pagrindžiama ryškesnių apmąstymų apie valstybę ir tinkamą jos formą buvimu (p. 92).

Galima pasakyti, kad pastaruju metu paplitusi Alvydo Jokubaičio ginama Motiejaus Valančiaus interpretacija Carlo Schmitto politinės teologijos kontekste¹ nėra identiška čia ginamai pozicijai. Jokubaičio *interregnum* epochos idėja grindžiama Valančiaus politine veikla, jo vadinamuoju nesąmoningu tautos išugdymu, pabrėžiamas epochos savitumas – jos

¹ Alvydas Jokubaitis, „Motiejaus Valančiaus veikla politikos filosofijos požiūriu“, in: *Problemos*, 2014, Nr. 85, p. 7–17.

negalima sieti nei su Lietuvos Respublika, nei su LDK. Dementavičiaus dėmesys krypta į Valančiaus raštuose išlikusias politinėmis vadinamas mintis ir jų novatoriškumą, nedaromos tokios drastiškos Jokubaičiui būdingos išvados apie šio vyskupo veiklą ir įtaką nacionalizmo formavimuisi (nekalbama nei apie tarpvaldį, nei apie „epochą“), pabrėžiama kryptingo politikavimo stoka (p. 94).

Kiek kitokios problemos sietinos su „Aušros“ pristatymu. Čia jau gerokai sunkiau užsiplūti žurnalo politiškumą, nes, kaip teigiama, „politika XIX a. lietuviams [„Aušroje“] buvo pristatoma tik kaip netrokštama galimybė. Bet <...> ne tik buvo kalbama kultūriniais lietuviams, bet taip pat atvirai nurodomos savos politikos galimybės“ (p. 107). Abejonė šiuo atveju iškyla tik tokia, kad autorius kažkodėl analizuoja laikraščio poziciją remdamasis beveik išimtinai tik Jono Šliūpo tekstais. Beveik visos ginamos „Aušrai“ priskiriamos tezės: pozityvizmo gynimas, ekonomiškumo sureikšminimas, socialumas ar tautinis kosmopoliitiškumas, yra pagrįstos keturiais Jono Šliūpo straipsniais kiek papildant kitų autorių mintimis. Žinant, kad Šliūpo pozicija panaši išliko ir tarpukariu², toks autoriaus „Aušros“ pristatymas kiek ignoruojant Jono Basanavičiaus mintis (į visą tyrimą įtrauktas tik vienas Basanavičiaus straipsnis – „Priekalba“) atrodo keistokas ar bent jau nepakankamai argumentuotas.

Atskiro dėmesio nusipelno katalikiškos politinės minties, kurią autorius prisipažįsta (p. 11) vertinąs labiausiai, pristatymas. Šios krypties sureikšminimas knygoje akivaizdus – iš visų tarpukario ideologijų jai skiriama daugiausia dėmesio, o pristatant egzodo politinę mintį taip pat vyrauja katalikiškos idėjos. Bet būtent šiose simpatijose galima įžvelgti šiojį tokį niveliuojančio idealizmo žiupsnelį. Mat tarpukario katalikų politinė mintis pristatoma

kaip daugiau ar mažiau vienaalytė, besiremianti keliomis esminėmis prielaidomis: dieviškos prigimties asmens samprata ir pripažinimu, kad bet kokios politinės veiklos tikslas yra pilnutinis asmuo (p. 162). Šitoks visų katalikams priskiriamų politinę dimensiją turinčių tekstų perskaitymas, siejant juos visus su personalizmu, iš esmės leidžia pripažinti, kad tarp Adomo Dambrausko-Jakšto, Stasio Šalkauskio ir Antano Maceinos nėra jokių esminių skirtumų, o organiškiosios valstybės idėjos koncepcija yra logiška ir kone būtina krikščioniškos minties išraiška.

Ką tai nulemia? Kad autorius visiškai ignoruoja „Naujosios Romuvos“ ir „Židinio“ tarpusavio idėjinius konfliktus, kad neįvertina unikalių katalikiškos politinės minties atstovų bruožų, kad nepaiso mąstytojų radikalėjimo tendencijų ketvirtajame dešimtmetyje ir katalikiškos minties sąsajų su kitomis srovėmis, visiškai atskirdamas kitas ideologines ar pasaulėžiūrinės sroves nuo organinės valstybės sampratos, galiausiai visiškai pateisina Antano Maceinos tekstus, nedarydamas jokios skirties tarp jo „Tautinio auklėjimo“ ir gerokai radikalesnio ir kontroversiško straipsnio „Tauta ir valstybė“. Svarbiausia laikomą deklaraciją „Į organiškiosios valstybės kūrybą“, žinoma, galima perskaityti kaip tam tikrą personalizmo pavyzdį, bet taip ignoruojamos jos autoritarizmo tendencijos, emocijų pateikimas valstybės pagrinduose ar gana radikalus tautos supratimas, teigiant jos uždaramą. Ir nors autorius dalį čia išsakytų teiginių pamini, gana išsami analizė sudėlioja akcentus taip, kad galų gale katalikai pateikiami kaip idealistai, mąstę vien apie asmens, kurio negalima tapatinti su individu, ugdymą. Be to, išeivių katalikų politinė mintis parodoma kaip nuosaikiai pratęsianti tarpukario tradiciją, papildanti ją aktualia laisvės idėja ir tuomet madingu egzistencializmu, svarbiausia problema išlaikanti krikščionišką asmenį (p. 253).

² Pavyzdžiui, Jonas Šliūpas, „Lietuvių tautos vieta pasaulyje“, in: *Lietuvos aidas*, 1928 07 16, p. 3–4.

Dar viena, matyt, diskusijų sukelsianti, tezė yra autoriaus teiginys, kad „valstybės kaip politijos, istorijos, utopinių projektų ir kitų politinių idėjų conceptualizacija bei supratimas [socialdemokratų ir komunistų] <...> diskurse buvo labai panašūs, jei ne identiški. Santykinai tai galima pavadinti antivalstybinu pasakojimu <...>“ (p. 227–228). Taigi Dementavičius, monografijos pradžioje teigdamas, kad šis darbas turėtų padėti politinei kairei „prisijaukinti“ sau artimą praeities politinę mintį, čia sako, kad visa socialdemokratų ir komunistų kairė valstybės atžvilgiu iš esmės buvo vienoda ir laikė savo tikslu ją sunaikinti.

Galiausiai, dera pasakyti, kad paskutinė knygos dalis yra silpniausia. Egzodo politinė mintis keistokai susklysta iki dviejų laisvės sampratų analizės, nors ankstyvesnėje knygos dalyje apie laisvės sampratas beveik nerašoma, o pamatine sąvoka laikoma „valstybė“. Be to, iševijoje tikrai nebuvo tik dvi skirtingos pasaulėžiūrinės grupės, reiškusios savo politines pažiūras. Sovietinių politinių idėjų pristatymas, primygtinai pabrėžiant lietuviškos komunistinės minties istoriją iki 1941 m., iš tiesų sėkmingai ginčijasi su įprastu sovietmečio mintį labai paviršutiniškai ir statiškai traktuojančiu požiūriu, tačiau iš esmės nepateikia naujo sovietmečio supratimo būdo. Galiausiai Sąjūdžio problematika, suspausta iki devynių puslapių, teapima tik kelių sąvokų, kuriomis bandoma atskirti Lietuvos komunistų partijos retoriką nuo LPS retorikos, analizę.

Ir nepaisant visos šitos kritikos, kuria norėčiau greičiau paskatinti platesnes diskusijas minėtomis temomis, nei paneigti monografijos patikimumą ar pagrįstumą, manau, kad tai vertinga knyga. Čia neminėtos „Varpo“ ir „Tėvynės sargo“ apžvalgos yra turbūt vienos iš įtikinamiausių pasaulėžiūrinių skirtumų periodikoje analizių. Įrodoma, kad būtent nuo šių

leidinių tikrai galima kalbėti apie save identifikuojančias ir aiškių politinių tikslų siekiančias lietuviškas ideologijas. Kuklus, bet taip pat daug naujo pasakantis dėl to meto demokratijos ir liberalumo savitumo atskleidimo pasirodė liaudininkų demokratų ideologinės srovės skyrelis. Originalūs ir, manau, reikšmingi sąvokų analizės pavyzdžiai: tiek Daukanto ūkio samprata ir jos priešiskumas valstybei, tiek tautininkų tautos ir valstybės sampratos, kurios tik iš pažiūros atrodo panašios į katalikų organiskąją valstybę ir tautą.

Ši monografija turėtų būti svarbi istorikams, tyrinėjantiems politines partijas, nes suteikia konkrečius ideologinius karkasus, paaiškina pasaulėžiūrų skirtumus, problemas, o tai būtina besigilinant net į paprastus partijos raidos faktus. Kartu ji turėtų sulaukti ir politinė filosofija, politinė istorija besidominčiųjų dėmesio, nes tai išsamiausia, originaliausia ir plačiausią laikotarpį apimanti tokio pobūdžio knyga, sugebanti paaiškinti daug tiek dabarties politinės minties realijų, tiek praeities mįslių. Galiausiai dėl pirmojo skyriaus ji gali tapti aktualia kiekvienam pilietiškam lietuviui, nes naujai perbraižo politinės minties lauką ir teigia, kad, visai ne nuo „Aušros“ ar Adomo Mickevičiaus, o bent nuo Simono Daukanto atsekdami šios tautos politinių idėjų raidą, turėtume kalbėti apie modernios lietuvių tautos formavimąsi. Pabaigai verta pabrėžti, kad tai greičiau pirmoji (ar viena pirmųjų), o ne paskutinė monografija, savo tyrimo objektu laikanti politines mintis, nes knyga visgi aprėpia daug temų, bet gana siaurai, beveik bet kurį skyrelį būtų galima išplėsti į atskirą tyrimą. Skatindamas šitokias tendencijas recenziją užbaigsiu paties Dementavičiaus pasvarstymu įvadinėje dalyje: „<...> politinės minties istorijos tyrimas niekada negali būti pabaigtas: gali rasti tiek naujų faktų, tiek naujų klausimų, tiek naujų interpretacijų“ (p. 14).

Titus Krutulys